

Divrei Dever: Responsa in Plague Time

Shiur 1 – Rav Akiva Eger's Letters During the Cholera Pandemic of 1830-1831

Shlomo Zuckier – 04.28.21 – Drisha Institute

צדקתו עם ישראל

קמ

צדקתו עם ישראל

עא

מכתב שכתב בזמן המגיפה ובו מורה כמה הוראות
איך ומה להתפלל, וכמה הוראות איך להתנהג בעניני
אכילה וכדו'.

בעזה"י, ב' נצבים תקצ"א לפ"ק פוזנא.

שוכט"ס וחיים וברכה ע"ע לנפש ידיד נפשי ומחמד לבבי
הרב המופלג חריף ובקי חרוץ ושנון זי"ר כקש"ת מה"ו
אלי' נ"י אב"ד ור"מ דק"ק פלעשען.

מכתבו הגיעני, בענין תפלה בבית הכנסת, לדעתי זה אמת
שהקיבוץ במקום צר אינו נכון אבל אפשר להתפלל כתות וכתות ובכל
פעם במתי מעט, ערך ט"ו אנשים, ויתחילו כאור הבקר ואחרי' כת

(א) המגפה המדוברת כאן החלה בשעת התקוממות פולין נגד רוסיה בשנת תקצ"א,
בעקבות המלחמה נתרששו פולין וגם שאר המדינות שהיו בקשרי מסחר עם פולין
(ועקב כך שלח רבינו את המכתב הבא, עיי"ש), בגמר המלחמה החלה להיראות
מחלת החולי-ירע שהתפשטה במהירות בפולין וסביבותיה, הרשויות נקטו באמצעים
לעצירת המגיפה, ורבינו הודיע לשלטונות שהוא מצטרף ליוזמתם להיות לעזר
לעצירת המגיפה, רבינו תיקן אז תקנות רבות כמוזכר במכתבים הללו, ואכן תקנותיו
של רבינו סייעו לעצירת המגיפה, עזרתו הרבה של רבינו היתה חשובה כ"כ עד
שועד העיר ראה לנכון להודיע זאת לשלטונות ואכן עקב כך העניק המלך הפרוסי
מכתב תודה לרבינו (אשר רבינו מזכירו במכתב הבא) ונדפס בחוט המשולש.

(ב) ה"ה הגאון המפורסם רבי אליהו גוטמאכר. נולד בר"ח אב תקנ"ו בעיר בארעק
הסמוכה לפוזנא, עודו בצעירותו עלה להסתופף ולשמע לקח אצל רבינו ושם
נתעלה מעלה מעלה עד שהיה לא' מגדולי תלמידי רבינו. בשנת תקפ"ב נתמנה
לאב"ד בק"ק פלעשען ושם ניהל גם ישיבה גדולה, בשנת תקצ"ט לערך נתמנה
לאב"ד בגריידיץ. לעת זקנותו נתפרסם לאיש מופת ורבים נושעו על ידו. היה
מתומכיה הגדולים של רעיון ישוב ובנית אר"י, ובשנת תרכ"א אף פירסם אגרת בו
מעורר את אחיו לתמוך ולחזק את הישוב בא"י. נדפסו ממנו כמה וכמה ספרים
ובפרט לאחרונה שנדפסו תשובותיו וחידושיו על הש"ס. נלב"ע בכ"ד תשרי תרל"ה.

אחרת, ויהי' מיוחד לאנשים אלו באיזהו זמן יבואו להתפלל שם, וכן במנחה. ולומר אחר תפלה ערב ובקר תהלים איזה מזמורים שיבחר מכ"ת, ואח"כ הנוסח אל רחום שמך, ענינו ה' ענינו, מי שענה, ויהי רצון אחר תהלים, ולהזכיר בתוכו גם על המלך י"ה וזרעו ושריו וכל שוכני ארצו, ולומר בבקר ובערב אחר פ' התמיד בצבור כל נוסח פרשת הקטורת אתה הוא שהקטירו כו', ולומר אח"כ נוסח הרבון הנדפס במעמדו' ביום א' אחר הקטורת. ולחוש שלא ידחקו אנשים יותר מהסך הנ"ל לבא לביהכ"נ, ואפשר ע"י עמידת שומר מפאליציי להשגיח בזה שמאחר שיש כבר כפי המספר אל יניחו לאחד לבא לשם עד אחר שישלימו הם, תעריכו מבוקשת זה להמאגיסטראט¹ ושכן נכתב לכם ממני להתנהג כן, ואם יסרכו טוב להעריך להרעגירונג² דפה ובודאי תצליחו אם תזכירו שמי שהזהרתי אתכם שלא להיות קיבוץ גדול בביהכ"נ במקום צר ושיעצתי לכם כסדר הנ"ל וגם האזהרה באמירת תהלים ולהתפלל גם על המלך י"ה.

יקובץ למע"כ תורתו בעד כל נפש ונפש למקטון ועד גדול ואף בעד עובר במעי אמו ששה גדולים פאלניש ומהמקובץ יעשה מכ"ת פדיון נפש, ואם הרצון לשלוח גם לי מזה סך מה לעשות פ"נ אעשה בלב ונפש והמעות תחולק לעניים.

ולהשמר מאוד מלהתקרב, טוב להתלבש כל אחד במפה פלאנעלי³ חגור על הבטן. שלא לאכול מאכלים רעים וביחוד גורקען⁴, ולמעט באכילת פירות ודגים ושתית שכר, שלא לאכול על השובע, וטוב יותר לאכול פעמים הרבה ובכל פעם שלא במרובה. להיות נקי שלא להשהות טינוף וליכלוך בבית, ובכלל הזה להחליף איזה פעמים בשבוע כתונת מכובס ונקי. שלא לדאוג ולהרחיק כל מיני עצבות. שלא לילך בלילה באויר העיר, כצהרים כשהחמה זורחת טוב לטייל על פני השדה לשאוב אויר, ולפתוח החלונות בבקר שיבא אויר בהחדרים⁵. שלא לילך מחוץ לביתו על ליבא ריקנא, לאכול איזה גרגרים חרדל אליבא ריקנא וליקח

(ג) לרשויות. (ד) סוג בד מסויים. (ה) מלפפונים

(ו) מן הענין לציין בזה לדברי הרבינו בחיי בפ' קרח עה"פ "הבדלו מתוך העדה", אשר הביאם רבינו בחידושו לשו"ע (יו"ד סי' קט"ז ס"ה, עמש"כ שיש לברוח מן העיר כשדבר בעיר), ח"ל: ומה שהצריך לומר הכדלו והקב"ה יש בידו להמית ולהחיות וכו' אלא כדי שלא ידבק בהם האויר הרע שבמכת הדבר.

רינדע מן אייכענהאלץ. לשאוב במים ולרחוץ בזה שחרית פניו וידיו. לזלף החררים איזה פעמים בחומץ חזק וטוב מעורב במי וורדים.

כ"ד ידיו ואוה"ג המברכו בכוח"ט, הק' עקיבא גינז מא"ש

עב

מכתב ששלח (בעיוכ"פ תקצ"ב) לקהילות המבורג לונדון אמסטערדם וביקשם לבוא לעזרת קהילתו בתמיכה כלכלית בשעה שהחלה להיראות מגיפת החולירע

כבוד ה' יהי' חופף עליכם ראשיכם שבטיכם וזקניכם תראו שמחות וגיל במחוגת משפחותיכם ברכות שמים מעל יריקו כל טוב במעונותיכם ה"ה הקצינים הנגידים המפוארים לשם ולתהלה מנהלי עדת ישורון ק"ק ... ובראשם אדונם הרב ...

מאת מגידי חדשות (צייטונגען) שמעתם כי החלי-רע בעוה"ר מועף ביעף אלינו וקונן פה עירינו, העלתה באשה וצחנתה בקריתנו, הנה היא הורגה הרוגי' וברגזה רחם כל תזכרה", כוסה בידה חמר מלא מסך ותגר מזה"י ערכה שולחנה טבחה טבחה^ה והקדיש קרואי' אדי העבים מלאו סך רעל, והמה כאשר ירדו לארץ לא ישובו עד אם כלו לאכל, בכל אשר תפנה מות ומשחית תריק מדי עברה הכל תקח גם שב גם ילד לא מצאו מנוח, שוד תנחומי' אכזרי היא.

הנה החלי-רע הזאת לשוד ולכפן יצחק, כי היא יורדת חדרי בטן, אם הוא רק ואין בו המחלה הזאת לא אמרה הו"י כי אם אך נפש אחת היתה לה לשלל לא תשקוט ולא תנוח עדי גם מגרת בית המת היתה לה למנה טורפה ורומסה ואין מציל, אין מחסה מתרעלתה, אין מגן לפני כלי משחיתה וכלי מפצה [=נשקה] לא ידעו שבעה, עקובה מדם

(א) מלשון הפסוק בחבקוק ג' ב'.

(ב) מלשון הפסוק בתהלים ע"ה ט'.

(ג) מלשון הפסוק במשלי רפ"ג.

(ד) מל' הפ' במשלי (ל' טו-טז). והכונה הו"ו הוא די.

הליכותי, יגן ותוגה באורחותי, תרהבה בנער בזקן וגם על עוללים ויונקי שדים תלהט להבה, לא חשכה ממות נפשם וחיתם לדבר הסגירה.

אף כי לא שכח חנות אל ולא קפץ באף רחמיו, כי השם ברחמיו אם בשמאלו הרחיקנו בימינו הקריבנו, הוא פועל ישועות בקרב אחב"י פה, שוט המחלה כי תעבור בנו ח"ו פעמיה אך חסד ורחמים בעזה"י באהבתו ובחמלתו תרפינה כוחותי בגשתה לנו, אבל הגם כי לא כלו רחמי ה' אשר גמלנו, גם יקירי קציני עדתי סבבו בעזר השם כי המחלה הזאת כל תפרץ גרדי' בעניי עדתי פה, וביום אידם לא מרחוק עמדו לבוא לעזרתם, כי ברית כרותה לחולי-רע ושמורה וערוכה זאת כי חסרון המזון תזיק לגוי' בעת הזאת, אם אז אוכל נכרת מפי אדם היא נפלה עליו בתעצומות ועוז ואין שלטון נגדה, ולזאת אזרו בני קהלתי מתניהם ולא עצרו מלהביא לבית איש ואיש נדבתו כיד ה' הטובה עליהם, זכרה להם אלקים לטובה להיות נזונים עניי ודלי עמנו פה, ובעזה"י עלתה ארוכה לשבר בת עמינו, ישמח לבי ותגל נפשי בישועתם כי הפליאו לעשות יחידי קהלתי אשר הטיבו עם עניי עדתי בימים ההם, ואעידה לי עדים נאמנים על זה מכתב התודה (פאן 5-טען סעפטעמבער 1831) הלוטה פה אשר נשלח הנה מאת מלכינו יר"ה אשר חיים ברצונו הטוב בהגידו לתבל במגידי חדשות שמחת לבו על כל אשר נעשה פה בעדתינו עם העניים האומללים להחיות ברעב נפשם ולהסך בעדם מבלי נתון לבוא המשחית במכון שבתם^י, אך ארכו הימים וכשל כח הסבל להעניק על קציני עדתי כל הימים אשר המחלה הזאת תסובינה בקריתינו, כי אך עליהם לבדנה יעמוס המשא הזאת על שכמם, כי גם מהמה נאצל ברכה זה כמה בטרם החל הנגף פה, זה תשעה חדשים אשר אנשי פולין נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב עשתנותיהם הי' המסחור רחוק בזיקים בנו וביניהם, כי המדינות נסגרו מבוא ומצאת, ובזאת נשברה מטה לחם כי לחמנו הם וממנו נאכל, כקטון כגדול פה נאנחו עלי המזון והמחי' כי שבתה פה עירנו, ומיום אל יום תפר האכיונה את כח החלש וחרב המחלה חוזרת היא, לכן אמרתי אלכה לי אל הגדולים ליראי ה' ולחושבי שמו לדבר על לבם ולהודיע להם את כל זאת.

(ד) גרפס בחוט המשולש, וכתולדות רבינו מנכדו הרא"מ בלייכראדע.

עדת ישורון! מאז הטבתם עם כל איש ישר הולך חסדכם ואמתכם כטובת לבבכם לכם נתנה למורשה, מטע חסד ואמת נטעו עלי תלמי לבבכם וצמחיהם ברוכים היו שעו נא מאז אשר ברא ה' את האדם אמר ויהי אהבה ואחוה יתאחדו אותם יד ליד לא ינקה, אם איש את רעהו לעזר יקרא גם אם הרחק מאדם העיר ישמע בקראו אליו, והנה עתה בא העת כי מפיץ עלה העירה נצור מצורה הכל עצור ועזוב ואנחנו לא נושענו.

נא אחי! תנופף לעניי עירנו ברכת ידכם הביאו להם פרי טובת לבבכם, ממרחק תביאו לחם תנופה היו להם מחסה ומגן פרשו כנפי חסדיכם עלי הדלים מאין עוד להם מקום פנות ימין ושמאל, נדבת טובת לבבכם יעלה לרצון כתפוח בעצי היער וכשרון בערבה, ונא אל יקטן בעיניכם זאת כי לא תמול שלשום דברתי לכם אודות מנחה.

הואילו פנו אזניכם לשועתי והיושב במרומים ישמע שועתיכם יזהיר הצלחותיכם, תחיו חיי נעימים במחוגת סלסלי משפחותיכם וכל טוב לא ימנע מקרובים והרחוקים אליכם, בוקר לא ערבות יהיו ימי חייכם.

כחפצכם וכחפץ ידידכם, הק' עקיבא גינז מא"ש

נג

מכתב שהשיב לשואליו הרבים בשעת המגיפה ובו הדרכות בעניני תפילה, ועזרה שיעזרו איש לרעהו

פאזן ב' בשבת כ"ד מרחשון תקצ"ב לפ"ק.

שלום וברכה וכל טוב לידידי הרב המאור הגדול החריף מו"ה משה כ"ץ נ"י אבדק"ק אנשבאך יע"א".

בל יפלא על שלילת מכתב תשובתי עד כה לכבודכם על מכתבכם אלי בדרישה וחקירה ממני למצוא תקונים להגן משליטת החולי

(א) הג"ר משה כ"ץ נולד בהוכהיים בשנת תק"י לערך. היה תלמידו של הג"ר יוסף שטיינהארט. שימש כדיין בק"ק פיורדא משנת תק"נ עד תקנ"ג, ואז עלה על כס

קאללערא שנתפשט בעו"ה כמעט בכל מדינה ומדינה ועיר ועיר, ד' ירחם מהרה, תדעו כי לגודל חלישת כחי בעו"ה ורוב טרדות העצומות אשר עלי גלאתי נשוא ומהנמנע להשיב לכל שואלי בענין הלזה מקרוב ומרחוק, ואחרי באתי מעט אל המנוחה, אמרתי כן אעשה, אערוך מכתב אחד נוסח תשובתי בקוצר אמרים, ואח"ז אקבענו בדפוס (שטיין דרוק) למען אוכל מהר השיב לשואלי ולשלוח הספרים הנה והנה, וזה תוארה:

עדתי עדה הקדושה דפה ה' עליהם ירחם, עשו כאשר הערתי אותם ליחד לבבם לד' עד אשר לא יבואו ימי הרעה ומורא מפני פחד ד' והדר גאוונו לפשפש במעשים לתקן המעוות לדפוק על פתחי ד' בתפלות ותחנונים, ולומר בקיבוץ יום יום ערב ובוקר וצהרים מזמורי תהילים כפי העת והזמן, א' המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוין לשמים^א, ותמניא אפי, ואח"כ התפילה המיוחדת לאמרה אחר תהילים כנדפס בסדורים, ואם לא אמרו ספר שלם יאמרו בנוסח התפילה בזכות מזמורים שקראנו לפניך. ולהתפלל ג"כ על אדוננו מלך האדיר ה' ירים הודו ועל זרעו ושריו ועבדיו וכל אנשי מדינתו. ולומר בצבור יום יום ערב ובקר אחר פרשיות התמיד פטום הקטרת וכל הסדר. ולהרבות בצדקה המצלת מיתה^א.

ונקבץ ג"כ מנדבי לב סך חשוב, והעמידו לזה אנשים יקרים וספונים בעלי מידות טובות, ונקראו בשם אנשי קאממיסיאן, שיתעסקו בדבר הזה, והעיקר ליתן מזה מדי שבת ושבת סכומים גדולים לעניים וביותר לאביונים אשר מלפנים היו מפרנסים עצמם בכבוד ומשפיעים לאחרים ונשאו עול הקהלה, ומעת הזו ערך שנה כאשר הוחלה השערוריה בפולין נתמעט הפרנסה מהסרסרים ומבעלי אומנים, והמעט מסחר שם כלה לגמרי על ידי התפשטות החולי רע אשר סוגרו השערים מלילך ולבוא הסוחרים הנה והנה עד שנתרוששו ונתמוטטו כמעט עד

רכנות מדינת אנסבאך. חיבר: "שפה ברורה" על דקרוק (פיורדא תק"ן), "ביאור על המכלול" (פיורדא תקנ"ג). נלב"ע י"א שבט תקצ"ה.

ב) ברכות ה' ע"ב.

ג) משלי י" ב'.

ככר לחם, ובמסתרים בכתה נפשם לסכול דוחק מבלי לבזות א"ע בפני אחרים, והם אנשי הקאמיסיאן יעיינו ויפקחו בסדר החלוקה מדי שבוע בשבוע, ולפניהם יגלו איש ואיש נגעו ומכאובו, ויהי' במסתר אצלם לכסות בלבבם מבלי לגלות מזה לאחרים ח"ו.

ענין זה הצלת נפשות ממש כי בהצר להם מוכרחים לאכול מאכלים גסים אשר לפי משפט הרופאים זה גורם להמשיך על עצמם החולי רע ח"ו, ולא על עצמם לבדם תמשוך הרעה כי גורמים ח"ו ג"כ רעה לאחרים, כפי טבע החולי זה שכששולטת מתרחבת ומתפשטת ח"ו.

גם על זאת פקחנו עינינו למיחש שימצאו לפעמים מתי מספר שיקשה עליהם כובד ההוצאה לעסוק ברפואות ולהזיל זהב מכיסם, ועוד בהתחלת הרגשת שליטת החולי בהם יסתמו הדבר מבלי לקרוא הרופא ויתמהמה בזה יום או יומים עד שיכבד החולי ויהי' אח"כ מעוות לא יוכל לתקן, כאשר ידוע מטבע החולי שתיכף בהרגשת מעט מזעיר מחולי זו ההכרח למהר לעסוק ברפואות מבלי להשהות אף רגע א'. אף לזה הוסכם שמהקובץ הנ"ל ינתן ג"כ דמי הרפואות, דהיינו הסממנים ושכר הרופאים וכל הצטרכות החולי ומשמשיו לבל יהי' נדחקים להיות נסוג אחור מעסק הרפואות. והזהרתי פעם אחר פעם שבהרגשת מעט מזעיר מענין החולי זו הקאה או שלשול וכדומה שלא יאחרו רגע א', ויקראו מיד להרופא, או להודיע מהר בלי עיכוב לאחד מאנשי קאמיסיאן ואז ישלחו לו תיכף הרופא לרפאותו בביתו ויתנו לו כל הצטרכותו מקופת הקאמיסיאן עד כי נרפא מנגעו לגמרי ויהיה בריא אולם.

גם ניתן על ההוצאות קאמיסיאן לכל עני ואביון עירנו פה טהעע וקאפעע ושפיריטוס כחפצם לשפשף בטנם בזה יום יום בעודם כבריאות, גם שכרנו והעמדנו אנשים מיוחדים שהורגלו בשימוש חלאים שיהיו תמיד בקביעות בבית הלאצארעטי¹ בחדר המיוחד לחולי בני עמנו אשר אין להם מקום מנוחה ומורחב בביתם לענייני הרפואות

הצריכים לענין חולי זו שימצאו מקום מנוחה בחדר ההוא, והמשמשים יהיו עיניהם ולבם רק לענין ההתעסקות עם החולים, ועוד תקונים אחרים שונים לתקנת עניים ואביונים.

גם הזהרתי פעמים הרבה באזהרה אחר אזהרה שיהיו הנהגתם באכילה ושתי' כפי אשר סדרו ואשר שפטו הרופאים להזהר מזה, וירחקו כמטחוי קשת כאילו הם מאכלות אסורות, ולא יעברו על דבריהם אף כמלא נימא, ובכלל הזה להשמר מכל דבר ודבר כגון שלא לצאת בשחרית מביתו אליבא ריקנא, ונהכרח לשתות חמין מקודם, והעובר על ציווי הרופאים בסדר ההנהגה חוטא לה' במאוד כי גדול סכנתא מאיסורא^ה, ובפרט במקום סכנה לו ולאחרים שגורם ח"ו התפשטות החולי בעיר וגדול עונו מנשוא.

והיא שעמדה לנו התפללות והצדקות שגברו עלינו חסדי ד' שלא גברה המחלה כ"כ בעירנו ב"ה, כה יגמור ד' חסדו בעדנו ובעד כל הבוטחים עליו ומצפים לישועתו, כעתירת ההדיוט הנאנח ומשתתף בצער הרבים.

בענין גרגרי חרדל מצאתי בספר ישן נושן^ה, ולא נזכרו מספר הגרעינים רק לבלוע איזה גרעינים אליבא ריקנא. גם בענין חתיכת לחם מצאתי בספר ההוא, ולא לסוך בשום דבר רק לייבש ע"ג גחלים ולישא בכיסו ט' ימים רצופים, וטוב לייבש יום יום כזה עד כלות ט' ימים ולהזהר שלא יאבד הלחם תוך הזמן הנ"ל.

כה דברי הק' עקיבא בן מו"ה משה גינז

(ה) חולין דף י' ע"א.

(ו) נמצא בס' אמתחת בנימין (מהג"מ איצק הירש קוטעצקי), הס' כולל רפואות הנפש והגוף וסגולות רבים, ויחכן ולספר זה כונת רבינו.